

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 1.
LXII. ÉVFOLYAM SZÁM

Vadas András
Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás
a középkori Magyarországon

Katona Csaba
Bulgária belépése az első világháborúba
a magyar sajtó tükrében

Turbucz Dávid
Horthy Miklós a világ körül

Az 1526-os mohácsi csata helye
Varga Szabolcs, Pap Norbert, Gyenizse Péter,
Kitanics Máté, Szalai Gábor, Sudár Balázs,
B.Szabó János és Máté Gábor írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@btk.mta.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2020-as évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Vadas András** • Folyómeder-dinamika és birtokhatár-változás a középkori Magyarországon 5
- Turbucz Dávid** • Horthy Miklós a világ körül. Világ körüli út a Saida fedélzetén, 1892–1894 19
- Katona Csaba** • Bulgária belépése az első világháborúba a magyar sajtó tükrében 31
- AZ 1526-OS MOHÁCSI CSATA HELYE**
- Varga Szabolcs** • Megjegyzések II. Lajos király halálához 57
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • II. Lajos halálának helye 73
- Pap Norbert – Gyenizse Péter – Kitanics Máté – Szalai Gábor** • Az 1526. évi mohácsi csata helyszíneinek földrajzi jellemzői 111
- Sudár Balázs** • Földvár falu a török korban 153
- B. Szabó János** • Sem nem Majs, sem nem Sátorhely. Megjegyzések Pap Norbert és szerzőtársai Sátorhely vagy Majs? című tanulmányához 169
- Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor** • Reflexiók B. Szabó János „Egy Mátyás-kori oklevél...” és „Sem nem Majs, sem nem Sátorhely” című tanulmányaiban vázolt koncepciójára 179
- B. Szabó János – Máté Gábor** • Észrevételek a történeti források interpretációs lehetőségeiről és az interpretáció határaitól a mohácsi csatamező új földrajzi kutatása kapcsán 189
- MEGEMLÉKEZÉS**
- Gyarmati György** • Ormos Mária (1930–2019) 203
- Erdélyi Gabriella** • Péter Katalin (1937–2020) 207

REFLEXIÓK B. SZABÓ JÁNOS „EGY MÁTYÁS-KORI OKLEVÉL...”
ÉS „SEM NEM MAJS, SEM NEM SÁTORHELY” CÍMŰ
TANULMÁNYAIBAN VÁZOLT KONCEPCIÓJÁRA

PAP NORBERT – KITANICS MÁTÉ – GYENIZSE PÉTER – SZALAI GÁBOR

REFLECTIONS ON THE CONCEPTION OF JÁNOS B. SZABÓ
AS OUTLINED IN HIS PAPERS “EGY MÁTYÁS-KORI OKLEVÉL...”
AND “SEM NEM MAJS, SEM NEM SÁTORHELY”

According to János B. Szabó's latest suggestions, detailed in his two studies, the settlement named Földvár, thought to have been in the center of the 1526 Battle of Mohács, might be found east of the Borza stream but south of the settlement of Sátorhely, in what is now Croatia. Our response examines the arguments that underpin this claim. The authors' conclusion is that the arguments in favour of the Croatian site cannot be supported by evidences, these statements are based on B. Szabó's misunderstanding. The present study confirms the arguments for the Földvár–Sátorhely continuity.

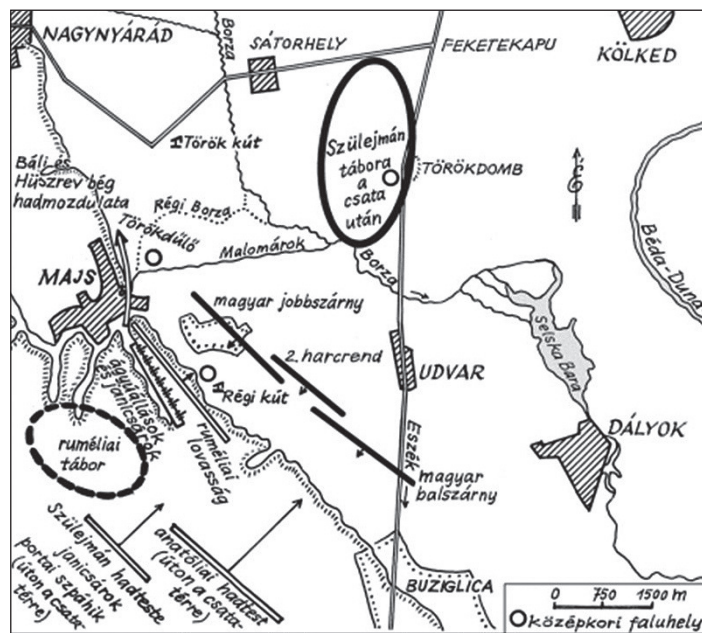
Keywords: battle of Mohács, Sátorhely, Udvar, tenure of Földvár, Borza, military history, historical geography

B. Szabó Jánosnak a mohácsi csatáról szóló monográfiájában azt olvashatjuk,¹ hogy az összecsapásra (ahogy az 1. ábrán is láthatjuk) Majs előterében került sor. Elképzelésével az utóbbi időben szakított. Ezek szerint sem nem Majs, sem nem Sátorhely a mohácsi csata centrumtértségében fekvő Földvár helyszíne, hanem az valahol máshol volt. Mindezt két, egymással szorosan összefüggő tanulmányában fejtette ki.² Argumentációjából az derül ki, hogy feltételezése szerint Földvár birtok Sátorhelytől délre található. Mivel a két tanulmány nagy átfedést mutat, ezért az azokban olvasható felvetésekre csak összegzett módon érdemes válaszolni.

Gyenizse Péter, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék. Kitanics Máté, tudományos főmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék. Pap Norbert, az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék, tudományos tanácsadó, BTK TTI. Szalai Gábor, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI.

¹ B. Szabó János: *A mohácsi csata*. Bp., 2006.

² B. Szabó János: Egy Mátyás-kori oklevél és a mohácsi csata centrumában fekvő Földvár falu „rejtélye” (Egy évszázados kirakós játék darabjai). In: *Hunyadi Mátyás és kora*. Szerk. Bárány Attila et al. Debrecen, 2019. 143–159.; B. Szabó János: *Sem nem Majs, sem nem Sátorhely*. Megjegyzések Pap Norbert és szerzőtársai Sátorhely vagy Majs? című tanulmányához. A tanulmány a *Történelmi Szemle* e számában olvasható.

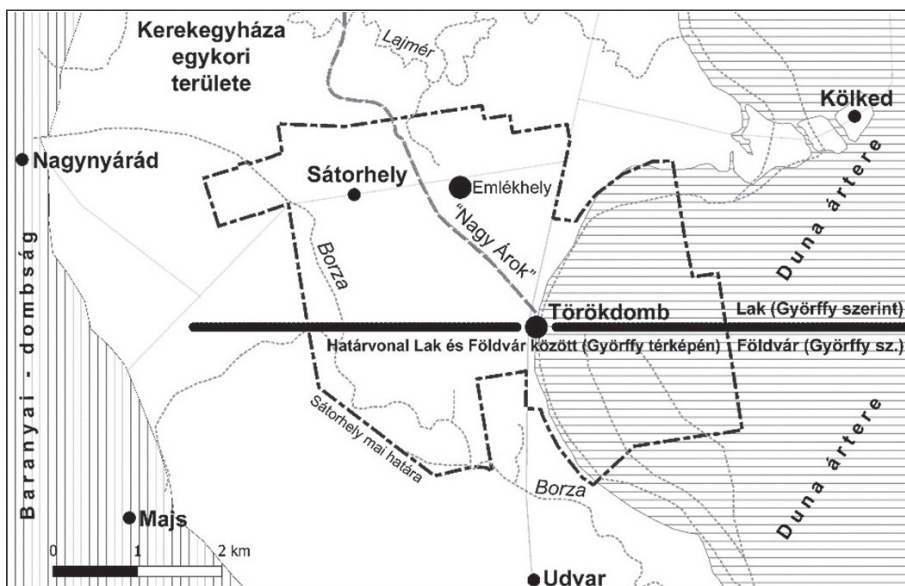
1. ábra. B. Szabó János csata-rekonstrukciója (2006)

Lehetett-e a mai Horvátországban a csata centruma?

B. Szabó egy régi-új elmélettel jelentkezett. Ahogy a Debrecenben megjelent írásának címéből is kiderül, a „mohácsi csata centrumában fekvő Földvár falu” kérdéséhez kíván hozzászólni, annak lokalizációjáról értekezni. Középkori okleveles forrásokat dolgoz fel, és arra jut, hogy a mohácsi csata centrumában fekvő falut nem Majsnál vagy Sátorhelynél kell keresni, hanem a síkság déli, jórészt a mai Horvátországra is kiterjedő területén. Így a hipotetikus helyszín – bár egyik tanulmányában sem fogalmaz egyértelműen – kizárásos alapon Udvar és Buziglica között, a tereplépcső előtt elterülő térségben valószínűsíthető.

B. Szabó elemzésének az időhorizontja a 13. századtól 1696-ig terjedt, és szelektív módon mindössze öt oklevélre koncentrált. Ugyanakkor a mohácsi csata időszakára vonatkozó forrásanyagot figyelmen kívül hagyta. Az egyetlen, 1696-os dokumentumot leszámítva az oszmán korszakot követő időszakból származó, a térség környezeti viszonyaira vonatkozó alapvető forrásokat sem vizsgálta. Ezek azonban az általa vállalt feladathoz, a lokalizációhoz és a vízrendezés előtti, az 1526. évi természetes állapot megismeréséhez nélkülözhetetlenek. Az alábbiakban az egyes téziseit vesszük vizsgálat alá.

Áttekinti a lokalizációs kérdés historiográfiájának egyes elemeit, és kiemelve néhány szerzőt, igyekszik meghatározni a minimális konszenzust Földvár fekvése kérdésében. Úgy véli, hogy bár különbözőképpen látták a településhálózatot, Gyalóky, Bende, Györfly és Papp abban egyetértettek, hogy Földvár falu az 1338-as birtokmegosztás vonalától délre

2. ábra. Földrajzi viszonylatok a Törökdomb környékén (a térképen a mai település és úthálózat látható, a patakok viszont a szabályozások előtti nyomvonalon futnak)

feküdt.³ A birtok maga pedig akár messze a Borzán túlra is kiterjedt déli irányba. Felvetéseit leginkább Gyalókey gondolatai keretezik.

Vizsgálja a lokalizációs kérdés középkori okleveles hátterét. Elemzésében a szomszédsági viszonyokra és az utak futására koncentrál, de a természetes, nagy állandóságú elemeket részben negligálja, részben relativizálja azzal, hogy ezekről szerinte kevés biztosat lehet tudni.

Úgy véli az 1338-as birtokmegosztás nyomán, hogy Földvár északi határa a Törökdombtól nyugatra, egyenes irányban húzott vonal volt a Borza-patak völgyéig terjedően. Ezzel kizárja Sátorhelyet a lehetséges Földvár faluhelyek közül. Nem veszi figyelembe az 1338-as birtokmegosztás kapcsán született határjárás *magnum aruk* néven említett, általunk azonosított képződményét, amely alapján a Törökdombtól a Borza-patakiig terjedő határ nem egyenesen nyugati, hanem inkább északnyugati csapású volt (2. ábra).

A Borza völgyét elérve a határ délnek fordult, amíg a Földvár-Nagymajsa közti utat a bejárás el nem éri. Felveti, hogy az ugyancsak 1338-as nagymajjai határjárás kiegészíti az előző oklevelet. Következtetése: ezek alapján nem lehet kétséges, hogy Földvár nyugati határa Nagymajsa felé a Borza-patak volt.

A fentebb ismertetett, ugyanazon a forrásbázison alapuló megállapítása teljes mértékben megegyezik a *Történelmi Szemle* 2019. évi 2. számában megjelent tanulmányunk⁴ egyik legalapvetőbb tézisével. Pontosan ugyanezt állítjuk a cikkben: a Sátorhely és Majs

³ B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél, 147.

⁴ Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs: Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői – a mohácsi csata centrumtérképének lokalizálása. *Történelmi Szemle* 61 (2019) 209–246.

relevanciáját vizsgáló elemzésünkben nála korábban jutottunk arra, hogy éppen a Borza határoló jelentősége zárja ki, hogy a majszi katolikus templom előterében Papp László által, az 1960-as évek második felében felfedezett falunyom Földvár lehetett volna.

B. Szabó tanulmányában azt írja: „A cikk kéziratát 2019. március 4-én zártam le, ezért itt már nem áll módomban Pap Norbert és szerzőtársainak a *Történelmi Szemle* 2019. évi 2. számában megjelent cikkére reflektálni.”⁵

B. Szabó János megkapta térképi ábrákkal illusztrált kéziratunkat, majd ezt követően 2019. február 8-án részt vett említett kéziratunk vitáján a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóintézetben, ahol a legnagyobb ellentét éppen a Borza-patak elválasztó szerepének kérdésében alakult ki, amit akkor ő a legélesebben elvetett.⁶ A 2019 nyarán megjelent kéziratunkat tehát a saját cikkének lezárása előtt már alaposan ismerte.

Súlyos tudományetikai problémának tartjuk, hogy bár tanulmányunkat és a benne felsorolt érveket részletesen ismerte, azokat cikkében meg sem említette, ezért úgy tűnhet az olvasók számára, hogy ő találta ki és elemezte először a Borza-patak elhatároló szerepét Földvár és Majs között. Amennyiben akár kéziratként hivatkozott volna anyagunkra, ez az etikai probléma nem merülne fel.

Az a bizonyos Mátyás-kori oklevél, amelynek a jelentőségére a szerző a címben is utal, egy 1478-as határjárás, amely a Földvárral határos, a fentebbiekben tárgyalt majszi birtokoktól délre fekvő Merse birtok határait tisztázta. Ebből von le B. Szabó következtetéseket Földvár déli kiterjedésére vonatkozóan.

Rámutat arra, hogy nem a Borza keskeny patak völgye („vonala”) volt itt a határ Merse és Földvár között, hanem ezen a szakaszon egy szélesebb völgy terült el, és hogy Földvár földjei a patak „nyugati oldalára” is kiterjedhettek: „Fontos azt is kiemelni, hogy az út mentén már a Borza völgye előtt is állítottak fel Földvár birtokkal szemben határjelet, ami viszont arra utal, hogy ezen a szakaszon Földvár birtokai a patak nyugati partjára is kiterjedhettek. Ez az út »Borzathw [Borzató, vagy Borzató] nevű völgyben« [kiemelés a szerzőtől] haladt át Földvár területére, ami arra utal, hogy a Borza-völgy megnevezés esetében sem egyszerűen csak a Borza, mint patak vonala jöhet számításba. Ebben a völgyben dél felé haladva metszette a Danórcra vezető »nagy utat« is...”⁷

Az elemzés egyik fő problémája, hogy B. Szabó félreérti az 1478-as határjárás egyik legfontosabb utalását Földvár délnyugati határára. A középkori oklevelekben a térségben megjelenő legfontosabb viszonyítási objektum a Borza völgye. Ez a patak a Mohácsi-síkság

⁵ B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél, 143.

⁶ A vitailésen elhangzott felvetések alapján jegyzőkönyv, illetve a vitában elhangzottakra válasz is született „Válasz a 2019. február 8-án (11.00–13.45) az MTA BTK-n elhangzott, Földvár-tanulmánnyal kapcsolatos felvetésekre” címmel, 2019. február 25-én. A 2019. február 8-án tartott workshopon részt vettek: Pap Norbert, Gyenizse Péter, Kitanics Máté, Szalai Gábor, Polgár Balázs, C. Tóth Norbert, Tóth Ferenc, Nógrády Árpád, Sudár Balázs, Neumann Tibor, B. Szabó János, Varga Szabolcs, elnökölt: Fodor Pál. A 13 oldal terjedelmű irat első hat oldala éppen erről a vitatott kérdéstről szól. A cikk megjelenése előtt a lektorálásban is szerepet kapott a dokumentum, melyet többeknek, így a *Történelmi Szemle* felelős szerkesztőjének is elküldtünk.

⁷ B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél, 151.

legjelentősebb vízfolyása. Amint arra Gábris Gyula felhívta a figyelmet:⁸ a Mohácsi-síkságnak eredetileg a keleti oldala volt a magasabb, a nyugati oldala később töltődött fel.

A Mohácsi-síkság nyugati oldalán a Borzát jelentős ártér övezi. Bőséges csapadék idején ez Sátorhely és Majs között helyenként akár 200–300 méter szélességű vízfelületet is képezett. A 15–16. században, amikor kiemelkedően csapadékos időszakokról vannak adataink,⁹ a Borzának ez a szakasza (Földvár nyugati és délnyugati oldalán) a helybeliek számára mint tó jelent meg. Ez magyarázza, hogy az 1478-as forrás miatt beszél Borzatóról [Borzathw]. Azért nem a keskeny patakmeder jelenik meg határként, mert ott ekkoriban nem egy keskeny meder volt látható, hanem egy tóvá szélesedett víztest. A Borzató tehát arra utal, hogy egy vízzel feltöltött völgyről van szó, nem pedig egy olyan száraz völgyről, amelyet a földváriak művelnek, ott birtokaik vannak. A határjelet pedig azért állítják fel a patakmedertől távolabb, mert az áradások elmosnák, ha a mederbe/ártérbe állítanák azt fel. A fentiek alapján nem látjuk kellően alátámasztottnak B. Szabó azon feltevezését, hogy a Borza nyugati, déli oldalán lett volna Földvárnak területe; a forrásokban erre nincsenek utalások.

B. Szabó a középkori oklevelek elemzése alapján kizárta Majs és Sátorhely környékét a lehetséges Földvár faluhelyek közül. Az elemzés – annak határozott kijelentése nélkül, hogy hol is lehetett a falu – a síkság déli, Borzán túli részét, a ma már nagyrészt Horvátországhoz tartozó területet írja körül. A kutatás további irányai című fejezetben ugyanis felveti, hogy az oklevelek áttekintése alapján olyan településekre kell(ene) a további kutatást kiterjeszteni, mint Udvar,¹⁰ Dályok, Géth vagy Buziglica. Ezek azonban problémásak, mert rosszak a forrásadottságok, a terepi kutatást pedig szerinte gátolják például az aknamezők.

A Borzával kapcsolatban kijelenti, hogy nem lehet pontosan tudni, merre folyt a korban, mert lehet, hogy akkoriban a Karasicába torkollott. Természetföldrajzi vizsgálataink ezzel szemben azt mutatják, hogy a Borza-patak Sátorhelytől délre eső völgye meglehetősen stabil, helyét nem változtató képződmény volt az elmúlt sok száz év során. Egyrészt nem azonosítható környezetében ilyen morfológiájú elhagyott meder. Másrészt megfi-

⁸ Gábris Gyula: A mohácsi csatamező. *Föld és Ég* 15 (1980) 249–252.

⁹ Andrea Kiss – József Laszlovszky: 14th–16th-Century Danube Floods and Long-Term Water-Level Changes in Archaeological and Sedimentary Evidence in the Western and Central Carpathian Basin. An Overview with Documentary Comparison. *Journal of Environmental Geography* 6 (2013) Nr. 3–4. 1–11.

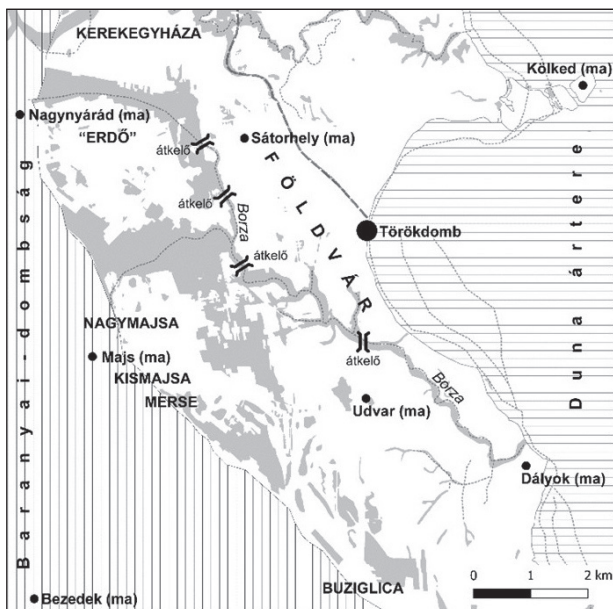
¹⁰ A 152. oldalon „Az 1763–1773 között érkező német telepésekkel létrehozott Udvar község esetében pedig úgy tűnik, hogy valójában nincs ilyen nevű középkori településre utaló biztos történeti adat” állítás egy részének ellentmond egy 1700-as térkép: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkepar/2142/view/?b-box=3006%2C-5233%2C7963%2C-3155>. (Legutóbbi megtekintés: 2020. január 8.) Ennek alapján a település ugyanezen a néven ugyanis már a német telepítés előtt is létezett Mersétől keletre. További apró, de jellemző adalék, hogy B. Szabó a Thyncz család nemesi előneveként szereplő Udvardra úgy hivatkozik, mint a Mohács alatti Udvard talán egyetlen lehetséges középkori előfordulása. A szerző azonban ebben téved, mivel a Thyncz [Tinc] családé a Pécsről nem messze fekvő Udvard helység, a későbbi Pécsudvard volt. 1564-ben Udvardot [Pécsudvard] és a szomszédos Mislényt [Kozármisleny] is a Thyncz [Tinc] család birtokaként tüntették fel. Szakály Ferenc: Egy végvári kapitány hétköznapjai. In: *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv*. 18. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1987. 65. A Thyncz család által birtokolt Udvardot Horvát J. Gyula és Tímár György is Pécsudvarddal azonosította. Horvát J. Gyula – Tímár György: XVI. századi dikális konscriptiók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). In: *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*. Szerk. Szita László. Pécs, 1973.124.

gyelhetjük a patak megszakadó medrét Dályok és Izsép között, aztán a meder Izséptől délre folytatódik az ármentes felszínen, végül (ez a ma már inaktív szakasz) Hercegmároktól nyugatra torkollik a Karasicába. Ez azt jelenti relatív kronológiai szempontból, hogy a Borza medre már azelőtt is ott volt, hogy a Duna elmosta volna az adott ármentes felszínrészét, és megszakította volna a medrét. Ez minden bizonnyal a mohácsi csata előtt történt. Izsép és Dályok települések már erre a meglévő magaspartra települtek, közvetlenül az ártér mellé.

A 18. századi térképeken jól megfigyelhető ez a partvonal-állapot. Tudjuk azt is, hogy a mohácsi csata idején a keleti Duna-ág volt aktívabb, tehát ezen a nyugati parton a jelentős partromboló munka nem a 16–17. században volt, hanem valamikor korábban, ami akár több ezer évet is jelenthet. Tehát a Borza-patak medrének környezetében nem találtuk nyomát annak, hogy az elmúlt fél évezredben jelentősen megváltoztatta volna a folyását, és medre nem ért el a Karasicáig.

Érdemes összevetni a B. Szabó által közölt térképi rekonstrukciót egy történeti térkép adataival, amelyen jó minőségű térképi felvételezésen láthatjuk a Borza futását és rajta az átkelőhelyeket. B. Szabó térképe inkább csak viszonylatokat érzékeltet, de néhány környezeti elem jelentősége is megjelenik az elemzésében. Ez lehetőséget ad számunkra, hogy az általa tárgyalt birtokkapcsolatok földrajzi helyét elhelyezzük a térképünkön.

A vizsgált terület északi részén található egy hármás birtokhatár: Nyárad, Kerekegyháza és Nagymajsa közös határa. Nyárad helye jól ismert a jellegzetes völgye miatt. Nagymajásától keletre, a Borzán túl fekszik Földvár, amelytől északra Kerekegyháza húzódik hosszan. A földváriak és a nagymajsaiaiak közösen használtak ezen a területen egy erdőt. Az első katonai felmérés lapjain láthatunk itt egy erdőt és látjuk továbbá a Borzán, az erdő közelében, az átkelőhelyet is (ha fát termeltek ki, csak át kellett szállítani rajta).

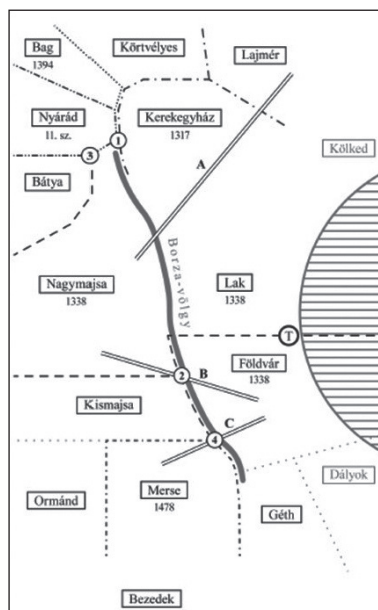
3. ábra. Valós térkapcsolatok Földvár környezetében az első és a második katonai felmérés és egy 1775-ös felmérés alapján (szürke szín mutatja az ártereket és a vizenyős területeket)¹¹

¹¹ B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél, 159.

Egy további hármastulajdonos birtokhatárt délebbre vet fel: a Borzától nyugatra Nagymajsa, keletre Földvár és Nagymajstól délre Kismajsa fekszik. Nagymajsa helyét Papp László régész tisztázta: a majsi katolikus templomtól északra fekvő, templom nélküli település volt. Kismajsa [más néven Egyházasmajsa] a mai Majs település területén, a 17. század végén szerbek által újrateremtett részen feküdt, közöttük az út a jól definiált majsi völgyben haladt. A Földvár [Ipoltlaka] és Nagymajsa közötti út a Borzán át vezetett, amelynek egy szakasza az egytűcs falu útja, ami a Borza átkelőhelye irányába mutat.¹²

Ismertek Merse falu maradványai is, azok a mai Majs déli részén fekszenek, így itt is rendelkezünk egy biztos ponttal¹³. Tudjuk továbbá, hogy Géth földjei ettől délkeletre fekszenek.

Ha összevetjük a 3. és 4. ábrát, akkor világosan látszik, hogy B. Szabó rekonstrukciójának van egy súlyos hibája: a Borzát helytelenül, közel észak-déli folyásúnak ábrázolja. Ezen kívül nem számol a terület további fix pontjaival: az átkelővel, a nyárádi és a majsi völgy helyzetével, a régészet által már feltárt települések helyével. Ennek megfelelően a vázlatos ábrázolásában erős torzulást érzékelünk: Földvár birtokot délebbre tolja és szélesnek mutatja, a Duna árterébe (végül keletre) fordul Borza-patakot helyette délre, a Karasica felé tartónak ábrázolja. Ennek alapján következtetése, hogy Földvár, illetve a csata helye délebbre volt, teljesen téves környezeti feltételezéseken alapszik.

4. ábra. B. Szabó János terület-rekonstrukciója¹⁴

„Civilek” és „katonák”?

B. Szabó János gunyoros hangvételű reflexiót írt válaszul a *Történelmi Szemlé*ben megjelent tanulmányunkra¹⁵ „Sem nem Majs, sem nem Sátorhely”¹⁶ címmel.

Eltérően Debrecenben megjelent tanulmányától,¹⁷ ebben már egy lábjegyzetben megemlíti, hogy Földvár, s a mohácsi csata centrumterületének vonatkozásában korábban maga is az említett Majstól közvetlenül keletre fekvő település mellett tette le voksát. Így

¹² Pap et al.: Sátorhely vagy Majs, 217.

¹³ Pap et al.: Sátorhely vagy Majs, 236. 10. ábra.

¹⁴ B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél, 159.

¹⁵ Lásd Pap et al.: Sátorhely vagy Majs.

¹⁶ Lásd e számban B. Szabó: Sem nem Majs, sem nem Sátorhely.

¹⁷ Lásd B. Szabó: Egy Mátyás-kori oklevél.

a korábbi csatarekonstrukciójának a földrajzi alapjai a továbbiakban már nem érvényesek. Természetesen bármelyik kutató revidéálhatja elméletét, viszont felmerül a már említett etikai probléma: milyen hivatkozások alapján történt a változtatás? Maga jött rá, vagy másoké az elsőbbség?

B. Szabó János reflexiója tekintélyes részét annak a kérdéskörnek szenteli, hogy Pappnak és szerzőtársainak mi a véleménye azokról a „civil” és „katonai” szakírókról, akik a mohácsi csatát vizsgálták. Ennek során olyan állításokat kapcsol a szerzőkhöz, amelyeket ők nem tettek. Pap és szerzőtársai véleménye ugyanis: tekintet nélkül arra, hogy „civil” vagy „katonai” szakíróról van szó, az 1920-as évekig a kutatók többsége egyetértett abban, hogy a csata Sátorhelynél (Földvárnál) zajlott. Az 1920-as évektől pedig éppen a katonai múlttal bíró szakértők (Gergely Endre, Gyalóky Jenő, Halmay Barna, Perjés Géza) voltak azok, akik főként a tereplépcsőbe, mint „brodaricsi színpadba” kapaszkodva elvetették mindezt, és délebbre vitték el a kutatást. Pap és szerzőtársai mindössze ennyit állítottak, és nem többet. B. Szabó János további szubjektív véleménye ezzel kapcsolatban a következő: „magukat nyilvánvaló módon az általuk »civilnek« nevezett tradíció követői közé sorolták be”.¹⁸

Nincs közöttünk egyetlen katonatiszt sem, de nyilván nem is erre irányul a felvetés. A kora újkorhoz kapcsolódó katonai szakértelemmel való rendelkezés az a kérdés, amit érdemes a cikk elkészítése kapcsán vizsgálni. Kutatói közösségünk fontosnak tartotta ezt a fajta szakértelmet, ezért vontuk be szerzőtársként a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum történész-régészét, a koraújkori csataterék kutatóját, Polgár Balázst.

Ha van értelme egyáltalán a velünk kapcsolatos kategorizálásnak, akkor inkább arra érdemes rámutatni, hogy vannak olyan kutatók, akik egyedül dolgoznak és vannak, akik csoportosan, egymást kiegészítő kompetenciákkal. Mi az utóbbiak közé tartozunk.

Legyen ugyanis valaki bármilyen kitűnő kutató, egyetlen személy sem érthet egyszerűen magas szinten különböző nyelvű oklevelek olvasásához, elemzéséhez, a természeti környezet vizsgálatához, a korabeli táj rekonstrukciójához és a régészeti adatok értelmezéséhez. Ezt világosan mutatja Gyalóky Jenő esete is, aki lehet, hogy maga olvasta a forrásokat, azonban több jó meglátása mellett a Borza határoló szerepét tekintve súlyosan tévedett. A Borza ugyanis az 1338. évi forrás alapján nem Lakot és Földvárt választotta el, hanem Majs és Földvár között képezett határt, nyugati és keleti irányban megosztva azokat. A tévedése tényét vitatni nem érdemes.

A továbbiakban B. Szabó amellet érvel, hogy az 1338-as határjárás során a Törökdombtól a határ egyenesen nyugat felé haladt, ami pedig szerinte kizárja, hogy Sátorhely területén alakult ki Földvár birtok. A 2. ábrán ezzel szemben bemutattuk, hogy Sátorhely közigazgatási határain belül hol fekszik a Törökdomb, az „árok”, és mi a helyzet a nyugati irányúnak gondolt határvonallal. Sátorhely mai közigazgatási területét ez a kérdéses vonal nem alulról határolja, hanem kettévágja. A határral kapcsolatos állítását, miszerint az 1338-ban nyílegyenesen tartott volna nyugatra¹⁹, nem támasztja alá írott forrás. Ellen-

¹⁸ B. Szabó: Sem nem Majs, sem nem Sátorhely, 170.

¹⁹ B. Szabó itt összekeveri az égtájakat, nála a Törökdombtól „észak-keleti irányba haladó terepelem” szerepel.

ben azt olvashatjuk, hogy nyugat felé, mielőtt a határ a Borza völgyéhez ér, érinti a „nagy árok” nevű objektumot. Tehát a Törökdombtól nyugat helyett inkább északnyugati irányba kellett haladnia a határnak, B. Szabó elgondolásához képest egyébként nem túl nagy mértékű, de nagy jelentőségű területi különbözőséget okozva.

„Ez a nyílegyenes felosztási vonal jól tükröződött még a 18. század első felének mohácsi-szigeti birtokviszonyait ábrázoló térképen is.”²⁰ B. Szabó állításához azt fűzhetjük hozzá, hogy a kutatócsoportunk által felkutatott, az 1720-as évekre datálható, Mikóvinynak tulajdonított térképen valóban Földvár birtoksávja húzódik, de nem nyílegyenes határokkal. A Mohácsi-szigeten lévő Földvár birtoktest kifli alakot ír le, miközben a határai követik a fontos és jól definiált terepi objektumokat (lásd Nagy Bara-tó). A nyugati Duna-ágtól még nyugatabbra fekvő földvári határokat a dokumentum azonban már nem jelöli, így ebben a vonatkozásban tévesen hivatkozik a térképre.

B. Szabó hangsúlyozza egy 1696-os összeírás adatainak a szerepét. Úgy érvel, hogy mivel ebben az okiratban Földvár szomszédai között Danócz és Bezedek is szerepel, ezért Földvár határait jóval délebbre kell keresni, mint a Borza völgye. Az 1696-os dokumentum azonban nem igazán alkalmas erre a célra, ugyanis Földvárnak nem a határait, hanem csak az akkori szomszédsági viszonyait mutatja be. Magunk is igyekeztünk értelmezni, de csak annyit lehet biztosan állítani róla, hogy Földvár birtok területe a Vizslaki-rét mellett terült el, amint korábban is. Nem világos ugyanis, hogy Bezedek és Danócz területe terjedt ki ekkoriban extrém mértékben északra, vagy Földváré délre.

Nincs minden anomáliára vonatkozóan információnk. Így például nem tudjuk, hogy a Földvár és Végh mellett a Dályokkal és Izséppel is határos, ekkor már elpusztult Danócz pontosan hol lehetett és meddig is terjedt a határa északon. Sokatmondó azonban, hogy a Vizslaki-rétnek Danócz-mocsár volt a középkori neve, és ahogy említettük, Földvár rendelkezett egy birtoksávval a szigeten is. Bezedeket Földvár középkori szomszédos határai kapcsán nem említik, s Győrffy rekonstrukciójában is jókora távolságra vannak egymástól. Hogy a hódoltság korában és a 17. század végén ennek meddig terjedtek a határai, arról nincs egzakt információnk. Mivel azonban Földvár – feltételezhetően déli – határai kapcsán említik Bezedeket és Danóczot, ezért arra kell gondolnunk, hogy a 18–19. századi térképeken ábrázolt Udvar birtok területe ekkor közöttük oszolhatott meg.

Nehezen érthető azonban, hogy miért kéri számon B. Szabó akár Pap és szerzőtársai 1338-as vagy éppen Engel Pál 15. századi rekonstrukciója kapcsán az említett 1696. évi összeírás információit: „Arra azonban már jóval nehezebb magyarázatot találni, hogy ennek az 1696. évi összeírásnak és az abból levont következtetésnek miért nem találjuk nyomát a Pap Norbert és szerzőtársai cikkében publikált térképeken, jelesül az általuk készített térképvázlaton. (Sátorhely, 217. 5. ábra) Ahogy az is feltűnő, hogy ez a térkép (is) komoly eltéréseket mutat a hivatkozási alapként használt Engel térképétől is (Sátorhely, 216. 4. ábra). Az azon ábrázolt állapot pedig szintén nyilvánvalóan nem feleltethető meg az 1696. évi összeírás alapján megfogalmazott tanulságnak.”²¹

²⁰ B. Szabó: Sem nem Majs, sem nem Sátorhely, 172. 12. j.

²¹ Uo. 174.

A szerzők által készített térkép a „Földvár birtoknak a Dunától nyugatra lévő határai az 1338-as határjárás szerint” címet viseli, így abban természetesen az 1696. évi összeírás információi nem szerepelhetnek. Ezen kívül mivel a szerzők térképi ábrája nyilvánvalóan az általuk elemzett információkat tartalmazza, ezért talán azon sem lehet csodálkozni, hogy az eltér Engel Pál ábrájától is. Emellett az sem érthető, miért probléma Engel Pálnál, hogy „térképének idevágó részletén jól láthatóan Kölked és Dánóc nem Földvár szomszédja.”²² A birtokhatárok nyilvánvalóan nem statikusak, s B. Szabó elemzéseinek vissza-visszatérő súlyos módszertani problémája, hogy a 13. századtól a 17. század végéig terjedő leírásokat gyúr egybe, állandónak, változatlanoknak gondolva a határokat. Ez a probléma végigkíséri mindkét említett tanulmányát.

²² Pap et al.: Sátorhely vagy Majs, 216. 4. ábra.

CONTENTS

STUDIES

András Vadas <i>River-Bed Dynamics and Changing Estate Borders in Medieval Hungary</i>	5
Dávid Turbucz <i>Miklós Horthy around the World Globe. Trotting onboard the Saida, 1892–1894</i>	19
Csaba Katona <i>Bulgaria's Entry to World War I in the Mirror of the Hungarian Press</i>	31

THE SITE OF THE MOHÁCS BATTLE OF 1526

Szabolcs Varga <i>Remarks on the Death of Louis (II) Jagiellon</i>	57
Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai <i>The Place where Louis (II) Jagiellon Died</i>	73
Norbert Pap – Péter Gyenizse – Máté Kitanics – Gábor Szalai <i>The Main Geographical Features of the Scenes of the 1526 Battle of Mohács</i>	111
Balázs Sudár <i>The Village of Földvár in the Ottoman Era</i>	153
János B. Szabó <i>Neither Majs, nor Sátorhely. Remarks on the Paper of Norbert Pap and his Co-Authors Called “Sátorhely or Majs”?</i>	169
Norbert Pap – Máté Kitanics – Péter Gyenizse – Gábor Szalai <i>Reflections on the Conception of János B. Szabó as Outlined in his Papers “Egy Mátyás-kori oklevél...” and “Sem nem Majs, sem nem Sátorhely”</i>	179
János B. Szabó – Gábor Máté <i>Reflections on the Interpretational Possibilities of Historical Sources – and the Limits of Interpretation – with Regard to the new Geographical Exploration of the Battlefield of Mohács</i>	189

COMMEMORATIONS

György Gyarmati <i>Mária Ormos (1930–2019)</i>	203
Gabriella Erdélyi <i>Katalin Péter (1937–2020)</i>	207

E számunk szerzői

Erdélyi Gabriella, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● Gyarmati György, nyugdíjazott egyetemi tanár, főigazgató ● Gyenizse Péter, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék ● Katona Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Tudományos információs témacsoport ● Kitanics Máté, tudományos főmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék ● Máté Gábor, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék ● Pap Norbert, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék, tudományos tanácsadó, BTK TTI ● Sudár Balázs, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport ● B. Szabó János, tudományos munkatárs, BTK, Magyar őstörténeti témacsoport ● Szalai Gábor, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI ● Turbucz Dávid, PhD, posztdoktor kutató, BTK TTI, Horthy-korszak témacsoport ● Vadas András, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori Történeti Tanszék ● Varga Szabolcs, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori témacsoport.
(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

